

Kutatások a Habsburg Birodalom és utódállamainak történetéből

Szerkesztette
Tamás Ágnes

KRONOSZ KIADÓ

Kutatások a Habsburg Birodalom
és utódállamainak történetéből

Kutatások a Habsburg Birodalom és utódállamainak történetéből

Tanulmányok
Deák Ágnes
tiszteletére

Kronosz Kiadó
Pécs, 2025

A kötet a Szegedi Tudományegyetem
és az SZTE Jelenkortörténeti Tanszék
támogatásával készült

Szerkesztette
Tamás Ágnes

Szöveggondozás
Horváthné Szélpál Mária

ISBN 978 615 6604 75 0

© Szerzők, 2025
© Szerkesztő, 2025
© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2025

Tartalom

Tabula gratulatoria 9

Előszó (Tamás Ágnes) 11

Diplomaták munkában

Tóth Hajnalka: Diplomácia és karitatív szolgálat. Wolfgang Öttingen-Wallerstein gróf rabkiváltó tevékenysége Konstantinápolyban (1700) 15
Olga Khavanova: A Black Wolf for the Emperor: from the History of the Russian-Austrian Diplomatic Relations in the Middle of the Eighteenth Century 34

Reformkori pillanatképek

Manhercz Orsolya: „[E]zredesi diszmagyar öltönyben, […] kerekded sima képpel, ifjusága kora tavaszában…" Felkészülés a trónra. Ferenc József gyermek- és ifjúkora (1830–1848) 51
Velkey Ferenc: *Felhők* és *Észrevétel*ek. A *Hitel* két anonim kortárs taglalója 73
Erdődy Gábor: „A porosz birodalomban mindenfelé alkotmányos nézetek jelentkeznek". A kossuthi *Pesti Hirlap* a poroszországi változásokról, 1842 98
Dobszay Tamás: Elismerő értékelések a nem magyar nemzeti mozgalmakról a magyar nacionalizmus hőskorában 116
Pajkossy Gábor: Egy kutatás eredményei és viszontagságai. Kölcsey iratai Wesselényi Miklós védelmében 135
Szász Géza: Női jelenlét a reformkori Magyarországról szóló francia útleírásokban 147

1848–1849 és a megtorlás történetéből

Hermann Róbert: Alámerülve. Dessewffy Emil gróf a forradalomban 159
Mark Cornwall: The Hunt for Traitors during the Hungarian War of Independence 175
Zakar Péter: Katolikus papok a nagyváradi cs. kir. hadbíróság előtt 193

Szabadságharc után: az útkeresés és a kiegyezés időszaka

Csorba László: Két Deák-adoma 1861-ből. Eötvös Károly mitomotorikus emlékezéséről 211
Luboš Velek: „Die Regierung geht den rechtlichen Weg". Die Verfolgung von Mitgliedern des österreichischen Reichstags zu Beginn des Neoabsolutismus. Der Fall des Jan M. Sidon 226
Lothar Höbelt: Österreich und der Ausgleich von 1867: Besser als sein Ruf... 248
Miru György: Az 1867-es kiegyezés képviselőházi vitája 266
Cieger András: Klapka György hazatérése 1867-ben – francia felesége elbeszélésében 283
Szilágyi Márton: A 19. századi sajtótörténet lehetőségei és távlatai. Tóth Kálmán összegyűjtött levelei apropóján 305

Dualizmus kori mozaikok

Pál Judit: Egy „bántó anakronizmus", az örökös főispánság utolsó évei és megszűnése Magyarországon 325
Pap József: Mi viszi előre az embert? Érdem, rátermettség, protekció vagy családi összeköttetés? Zemplén vármegye képviselői és hivatalnokai a dualizmus időszakában 346
Ress Imre: Khuen-Héderváry Károly horvát báni kinevezésének összmonarchiai háttere 370
Tamás Ágnes: „...a kép a Felséges úr iránt érzett loyalitás ápolására is alkalmas". Ferenc József portréinak funkciói 387

Magyarország és külkapcsolatai a 20. században

Vukman Péter: Baja környéki délszlávok az állambiztonság célkeresztjében (1948–1953) 411
Bencsik Péter: A vasfüggöny története és a határ menti erőszak (1956–1957) 428
Tóth Ágnes: Törekvések – körülmények – játszmák. A Berlini Magyar Kultúra Házának megnyitása (1967–1973) 447
Bögre Zsuzsanna: Reziliens magatartás a bizonytalanság korában – szerzetesnők élettörténetében (1955–1990) 463
Völgyesi Orsolya: Egy esküvő és egy temetés. A Bokor katolikus bázisközösség konfliktusai az egyházzal és az állammal az 1980-as években 483

A Monarchia utódállamainak történetéből

Bárdi Nándor: Kisebbségi magyar társadalmak és intézményességük a két világháború között 505
Kövér György: Utódállami történészkonferenciák Budapesten (1958, 1964) 526

Elmélet és filozófia

Vajda Zoltán: Alkotmány, nép, képviselet. Anti-Föderalisták a természetes arisztokráciáról 547
Dénes Iván Zoltán: A jogfilozófiától a politikáig 563
Gángó Gábor: A magyar történeti nagyelbeszélés folytonossága 1849 után és az Aranybulla 579
Gyáni Gábor: A csoportidentitás kitüntetett válfaja, a nemzeti öntudat 593
Tomka Béla: Az összehasonlítás egységeiről 612
Takáts József: Villemont gróf politikai filozófiája 632

Névmutató 645

Tóth Ágnes*

Törekvések – körülmények – játszmák

A Berlini Magyar Kultúra Házának megnyitása (1967–1973)

Bevezető

A tudományos kutatás mindeddig kevés figyelmet fordított Magyarországnak a szocializmus évtizedeiben kifejtett kulturális diplomáciai tevékenységére, az egyes országokkal a kulturális és tudományos élet különböző területein fenntartott kapcsolatainak a történetére. Ami – megítélésem szerint – összefügghet azzal a körülménnyel is, hogy a második világháború után a kulturális diplomáciai tevékenység is háttérbe szorult. Az egyes országok két- és többoldalú együttműködéseinek prioritásait a két nagy politikai tömbhöz tartozásukból fakadó elvárások és a gazdasági érdekek mentén határozták meg.

Bár a második világháború után a korábban alapított külföldi magyar intézetek *(Collegium Hungaricum)* közül a római, a párizsi és a bécsi tovább folytatta tevékenységét, és 1948-ban Bulgáriában és Lengyelországban is megnyitotta kapuit a magyar kulturális intézet, csak az 1960-as évek második felétől beszélhetünk arról, hogy Magyarország kapcsolataiban a kulturális-tudományos együttműködés nagyobb hangsúlyt kapott.

A második világháború után a korábban Berlinben működő Collegium Hungaricum több ok miatt sem kezdhette meg működését. Egyrészt az intézménynek helyet adó, a német főváros központjában (Dorotheenstraße 2) álló épület a város ostromakor súlyosan megrongálódott. A szovjet hadsereg a használható épületrészben börtönt működtetett. Bár Szentiványi Bélának, a Humboldt Egyetem Magyar Intézete professzorának sikerült az ötezer kötetes könyvtárat és a bútorok egy részét megmenteni, a magyar államnak az épü-

* Tóth Ágnes, ELTE TK Kisebbségkutató Intézet

let visszaszerzésére tett kísérletei kudarccal végződtek. Másrészt az intézmény újranyitását nehezítette az is, hogy sem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, sem a külügyminisztérium nem rendelkezett az épület újjáépítéséhez vagy egy új épület vásárlásához szükséges forrásokkal.[1] Harmadrészt a két német állam létrejöttét követően Magyarországnak a szovjet tömb részeként újra kellett gondolnia németországi kulturális tevékenységét, így a berlini Collegium Hungaricum megnyitása 1949 őszén lekerült a napirendről.

Ebben a tanulmányban a sokoldalú keletnémet–magyar kulturális kapcsolatok egyetlen momentumát, a Berlini Magyar Kultúra Háza (BMKH) alapításának körülményeit dolgozom föl.

Elképzelések – érdekellentétek – viták

Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság 1950. június 24-én baráti együttműködési nyilatkozatot írt alá, amelynek szellemében a következő napokban gazdasági, kulturális és műszaki-tudományos keretegyezményeket is kötöttek.[2] A kulturális együttműködésről szóló, mindössze tizenegy cikkelyből álló egyezmény azonban valójában csak általános szándékokat fogalmazott meg.[3] Az elkövetkező években a keretegyezmény tartalommal való megtöltése lassú folyamat volt, minden konkrét megegyezést hosszadalmas bürokratikus tárgyalások előztek meg. A keletnémet–magyar bilaterális kulturális kapcsolatok elmélyítése érdekében a felek 1959. december 19-én újabb kulturális és tudományos együttműködési egyezményt kötöttek, amelyben már a kapcsolatok tartalmi elemeire helyezték a hangsúlyt.[4]

Az NDK ezt követően már másfél hónap múlva, 1960. február 5-én megnyitotta Kulturális és Tájékoztató Hivatalát Budapesten, amely kezdettől fogva sokrétű tevékenységet fejtett ki.[5] A kapcsolatok további dinamizálódását jelezte

1 MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-Berlin-CH-1948-49.

2 A kulturális egyezményt magyar részről Révai József, német részről Anton Ackermann, a tudományos-műszaki egyezményt Vas Zoltán, a pénzügyi egyezményt Olt Károly, az áruforgalmi egyezményt Szobek András írta alá. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 105. ő. e. és XIX-J-1-j-NDK 4. b tétel sz. n./1959.

3 Schmidt-Schweizer: *Die Kulturbeziehungen,* 145–147.

4 Schmidt-Schweizer: *Die Kulturbeziehungen,* 148–152.

5 MNL OL XIX-J-1-k-NDK-108-574-6296-2-1968. (76. d.) A keletnémet kulturális irodák, illetve központok szerepéhez lásd: Events: *Die Imagepflege der Kultur- und Informationszentren,* i. m.; Schmidt-Schweizer: *Die Kulturbeziehungen,* 110–111.

a Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság által 1966. június 10-én Budapesten a kulturális és tájékoztatási központok kölcsönös működtetésének feltételeiről aláírt megállapodás, amelyben tovább pontosították a több mint fél évtizeddel korábban megkötött kulturális és tudományos együttműködési megállapodás erre vonatkozó 11. cikkelyét.[6] Ennek megfelelően az NDK a majd egy évtizede működtetett kulturális és információs hivatalát 1968 tavaszától Kulturális és Tájékoztató Központként – immár könyvtárral, moziteremmel és kulturális cikkeket árusító bolttal –, lényegesen jobb körülmények között, Budapest belvárosában, a Deák Ferenc téren működtette tovább.[7] Magyarország pedig tárgyalásokat kezdeményezett egy hasonló profilú intézet kelet-berlini alapításáról.[8]

A belső egyeztető tárgyalások 1967 tavaszán kezdődtek meg a külügy-, a művelődési, a külkereskedelmi és a pénzügyminisztérium, valamint a Külföldi Kapcsolatok Intézete (KKI) között.[9] Bár politikai szempontból valamennyi szereplő fontosnak tartotta a Berlini Magyar Kultúra Háza mielőbbi megnyitását, nézeteltérések és érdekellentétek lassították az előkészítő munkát. A KKI saját pozícióit védendő, illetve a hatásköri vitákat megelőzendő mindenekelőtt a már működő külföldi magyar intézetek tevékenységének szabályozását akarta elérni. S azt javasolta, hogy csak ezt követően tárgyaljanak a berlini intézet létrehozásáról, feladatköréről és a külképviselethez való viszonyáról. A KKI javaslata kitért arra is, hogy az intézethez kapcsolódó üzlet kereskedelmi tevékenysége mellett a közös könyvkiadással, a szerzői jogok értékesítésével és az impresszálással is foglalkozhatna.[10] Ugyanakkor a külügyminisztérium az intézet mielőbbi megnyitását szorgalmazta. Ezért Erdélyi Károly külügymi-

6 MNLOL XIX-J-1-k-NDK-108-574-6296-2-1968. (76. d.), Megállapodás, 1968. október 22.

7 A Deák Ferenc tér 3. szám alatt működő intézetet 1968. május 8-án ünnepélyes keretek között adták át. A magyar és német tervek alapján készült épületfelújítás, átépítés összköltsége 13 millió Ft volt. MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) A felek az NDK Kulturális és Tájékoztató Központjának új elhelyezésével és működésével kapcsolatban 1964 elején kezdtek tárgyalásokat. Erre vonatkozóan bővebben lásd: PA AA MfAA C 525 71.

8 A dokumentumokban mindeddig nem találtam arra magyarázatot, hogy míg az NDK már 1960-ban, a megállapodás megkötésének évében megnyitotta tájékoztató központját Budapesten, Magyarország miért várt ennek kezdeményezésével majd egy évtizedet.

9 Megjegyzendő, hogy az egyeztetés során keletkezett dokumentumok „Szigorúan titkos" minősítésűek.

10 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1976. (59. d.) KKI elnökének levele Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettesnek a BMKH alapításával kapcsolatban, 1967. április 24. A KKI a létrehozandó intézet széles körű tevékenységére tekintettel a Magyar Intézet, Berlin (Ungarisches Institut Berlin) elnevezést javasolta. Az előkészítő dokumentumokban a Magyar Kulturális és Tájékoztató Központ, a Magyar Kulturális Központ és a Collegium

niszter-helyettes 1967. május 12-én Sulyok Béla pénzügyminiszter-helyettest nemcsak az eddigi egyeztetések eredményeiről tájékoztatta, de megküldte az intézet előzetes költségvetését is. A külügyminisztérium a költségek tervezésénél abból indult ki, hogy a német fél a budapesti NDK Tájékoztatási Központhoz hasonló nagyságú (1200–1500 m^2) ingatlant bocsát a magyar állam rendelkezésére, és a viszonosság elve alapján annak bérleti díját is azonos mértékben állapítják meg. A tervezet öt hazai kiküldött munkatárssal – igazgató, igazgatóhelyettes, két politikai munkatárs és egy gondnok –, valamint két-három idegen állampolgárságú (gépírónő, gépkocsivezető, könyvtáros) alkalmazottal számolt. Nehézséget okozott azonban, hogy a kiadásoknak csak egy kis részét – a napilap- és könyvbeszerzés, valamint a kiküldetések költségeit – lehetett forintban kiegyenlíteni. Nagyobb részét – jellemzően a munkatársak fizetését és járulékait, az épület fenntartási költségeit, a működési költségeket és a bérleti díjat – keletnémet márkában, a beruházási költségek (vetítőgép, gépkocsi) egy részét pedig nyugat-német márkában kellett megfizetni. A költségvetési tervezet 1 504 501 Ft, évente megismétlődő kiadással számolt.[11] Ezen belül a dologi kiadásokra mintegy 20%-kal magasabb összeget, 819 725 Ft-ot terveztek, mint a személyi kiadásokra (684 776 Ft). Egyszeri beruházási költségként 2 054 640 Ft-ot tüntettek fel.[12]

A pénzügyminisztérium Erdélyi Károly levelére a hivatali hierarchia szabályait megsértve, csupán osztályvezetői szinten reagált, s leszögezte, hogy az intézet bevételi forrásainak ismertetése nélkül a tervezetet nem tudja elfogadni. A külügyminisztériumot arra kérte, hogy a külkereskedelmi minisztériummal és az illetékes külkereskedelmi vállalatokkal egyeztetve pótlólag küldje meg a központ jövedelmezőségének adatait is. Az intézet felállítása – hangsúlyozták – „csak olyan ütemben történjék, hogy az elérhető jövedelem a kiadásokra megfelelő fedezetet nyújtson, sőt továbbiak során megfelelő bevételi többlet keletkezzék, mint például a prágai Magyar Kultúra esetében”.[13] Vélhetően a pénzügyminisztérium is tisztában volt azzal, hogy az általa javasolt finanszírozási konstrukcióval az intézet működése nem biztosítható. Egyrészt a két tevékeny-

Hungaricum, Berlin megnevezés is szerepel. A szövegben az intézet későbbi, hivatalos elnevezését, a Berlini Magyar Kultúra Házát használom.

11 Ami 350 165 Deutsche Mark Ost-ot (DMO), 1400 Deutsche Mark West-et (DMW) és 60 825 Ft-ot foglalt magában. Átváltási arányok: 1 DMO=4,1 Ft, 1 DMW=5,7 Ft.

12 Ami 480 000 DMO és 15 200 DMW valutaigényt jelentett. A tervezet nem tartalmazta a 25–30 ezer darabos könyvtár költségeit. MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Erdélyi Károly levele, 1967. május 12.

13 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Erős Gyula levele, 1967. június 9.

ség – kultúrdiplomáciai, illetve kereskedelmi – egymástól eltérő működési módot kívánt meg. Másrészt a kereskedelmi tevékenység bevételei teljességgel kiszámíthatatlanok voltak. Harmadrészt az ebben érdekelt nagyvállalatoknak nem állt érdekében esetleges profitjuknak az intézet működésére történő visszaforgatása. Továbbá nem lehetett mintának tekinteni a kizárólag kereskedelmi tevékenységet végző Prágai Magyar Kultúra Házát sem, hiszen az nem kulturális intézetként működött.[14]

A megegyezés hiánya ellenére Tömpe András berlini nagykövet több alkalommal is sürgetően kért fölhatalmazást, hogy haladéktalanul eljárhasson az épületigénylés ügyében, mert „az idő múlásával egyre kisebb a lehetősége, hogy központi fekvésű épület, épület-rész birtokába jussunk".[15] A nagykövet maga is azt az álláspontot vallotta, hogy a „Magyar Intézet (Collegium Hungaricum) csak úgy tudja majd zavarmentesen ellátni feladatát, ha szilárd pénzügyi alapokra támaszkodik, nem lesz kitéve konjunkturális hullámzásnak, vagy árváltozások kihatásainak. […] Egyelőre nem tudjuk teljes biztonsággal állítani, hogy a létesítendő üzlet rentábilis lesz-e vagy sem, lehetséges, hogy berlini viszonyok között mérsékeltebb kereslettel számolhatunk a szóban forgó cikkek iránt, mint Varsóban, ahol a szimpátia, vagy Prágában, ahol a magyar kisebbség szerepe nagyobb."[16] S bár kívánatosnak tartotta az üzleti tevékenység megszervezését, lényegesnek ítélte annak az intézet „politikailag fontos tevékenységétől" való elkülönítését is.

Noha a miniszterhelyettesi értekezleteken a Berlini Magyar Kultúra Háza finanszírozásával 1967 őszén még több alkalommal is foglalkoztak, a pénzügyminisztérium kitartott eredeti álláspontja mellett, továbbá azt hangsúlyozta, hogy a fedezetet csak „felsőbb szervek döntése alapján hajlandó rendelkezésre bocsátani".[17]

Némi elmozdulás csak majd egy évvel később, Rosta Endrének, a KKI ügyvezető igazgatójának és Réti Károlynak, a pénzügyminisztérium mun-

14 A külügyminisztérium konzultálva az érintett külkereskedelmi vállalatokkal, a bolt várható árbevételéről tájékoztatta a pénzügyminisztériumot. Eszerint a népművészeti termékek (kerámia, fonott árú) éves forgalmát 2 millió Ft-ra, a hímzett népművészeti cikkekét 400–800 ezerre, a könyvekét, hanglemezekét pedig 200–400 ezer Ft-ra becsülték, de hangsúlyozták a bevételek kiszámíthatatlanságát. MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1976. (59. d.) Levélváltás a külügy- és pénzügyminisztérium között, 1967. június 29., július 11. és augusztus1.

15 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Tömpe András levele, 1967. október 6.

16 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Tömpe András levele, 1967. október 6.

17 MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Feljegyzés, 1967. november 4.

katársának 1968. június 19-i megbeszélése után következett be: a magyar fél hivatalosan is jelezte német partnerének az intézet elhelyezéséhez szükséges épületigényét.[18] A finanszírozás bizonytalansága és számos tisztázatlan kérdés ellenére a külügyminisztérium az előremenekülés stratégiáját választotta. Az ősz folyamán több delegáció is konkrét tárgyalásokat folytatott Kelet-Berlinben az intézet elhelyezésével kapcsolatban. Ezzel párhuzamosan a KKI részletes előterjesztést készített a Berlini Magyar Kultúra Háza alapításának beruházási és működési költségeiről.[19] Az intézet általános feladatai között említik Magyarország külpolitikai törekvéseinek szolgálatát, a magyar kulturális és tudományos érdekek képviseletét, rendszeres tájékoztató és propagandatevékenység folytatását. Kiemelték továbbá a fogadó ország kulturális és tudományos életének, eredményeinek figyelemmel kísérését, az NDK-ban dolgozó és tanuló magyar állampolgárok, mintegy 15–20 ezer személy kulturális igényeinek kielégítését, s fontosnak tartották a Nyugat-Berlinben való jelenlétet is. Az előterjesztés szerint a kulturális külkereskedelmi tevékenység szervezése és irányítása a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat feladata. A fenti célok elérése érdekében az intézet különböző művészeti ágakhoz kapcsolódó rendezvényeket – hangversenyeket, irodalmi esteket, művész- és tudóstalálkozókat – szervez, könyvtárat működtet, nyelvtanfolyamokat tart, és közreműködik a két ország kulturális és tudományos együttműködési munkaterveinek végrehajtásában – fogalmaztak az előterjesztésben. A tervezet szerint az intézet felügyeletét, valamint közvetlen irányítását a Kulturális Kapcsolatok Intézete látja el. S ez biztosítja azt is, hogy szakmai tevékenysége összhangban legyen Magyarország általános külpolitikai érdekeivel.[20]

18 MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) Demeter Sándornak, a KKI alelnökének előterjesztése, 1968. október 22.

19 Az alábbiakban az előterjesztés legfontosabb megállapításait foglalom össze. MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) Demeter Sándornak, a KKI alelnökének előterjesztése, 1968. október 22.

20 A külügyminisztérium kifogásolta az előterjesztés ezen pontját, és ragaszkodott a következő kiegészítéshez: „A Központ tevékenysége során mindenkor köteles figyelembe venni a MNK NDK-beli nagykövetének, vagy annak megbízottjának észrevételeit, útmutatásait. Vitás esetekben a külügyminisztérium és a Kulturális Kapcsolatok Intézete közösen dönt." MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) Észrevételek, 1968. október 28. A kérést azzal indokolták, hogy Magyarország intézményeinek és állampolgárainak képviseletét a nagykövetségek látják el. Az intézet működési szabályzatában kérték továbbá rögzíteni, hogy az intézet igazgatója a mindenkori nagykövetnek beszámolási kötelezettséggel tartozik.

Az előterjesztés részletesen ismertette a Karl-Liebknecht Straßén épülő épülettömbben biztosított helyiségek nagyságát, funkcionalitását. Továbbá az intézet sokoldalú tevékenységére hivatkozva 25–30 munkatárs alkalmazását javasolta, amelyből öt fő hazai kiküldött lenne. Egyszeri beruházási költségként 7 millió Ft-ot tüntettek föl. Az intézmény megnyitását, az épület átadásának függvényében, 1970 novemberére prognosztizálták.

Réti Károly főosztályvezető 1968. november 12-i válaszában egyrészt tudomásul vette, hogy a tervezett intézet kultúrpolitikai feladatokat is ellát, másrészt megismételte korábbi álláspontját, hogy annak finanszírozását a kereskedelmi tevékenységből kell biztosítani. Harmadrészt rendkívül eltúlzottnak tartotta az egyszeri beruházási költségként feltüntetett 7 millió Ft-ot és a 25–30 fős munkatársi létszámigényt is.[21] A kérést – nem meglepő módon – elutasította, a KKI-t, a külügy- és a művelődésügyi minisztériumot, valamint az érdekelt külkereskedelmi vállalatokat arra kérte, hogy reális felmérést végezzenek, „amely alapján a költségviselés kérdésében – a kötelező takarékosság betartása mellett – közös álláspont kialakítása lehetséges".[22]

A pénzügyminisztérium és az intézet alapításával kapcsolatos operatív feladatokat végző KKI közötti állóháború a következő évben is folytatódott. Akar László főosztályvezető 1969 januárjában Demeter Sándort újabb költségterv kidolgozására utasította. A munkatársak létszámát maximum 12–15 főben határozta meg. Kérte az intézeti és üzleti feladatokra eső költségek szétválasztását, s azt, hogy az utóbbi esetében valamennyi – az egyszeri és a folyamatos – költség megtérülésével számoljanak.[23]

A KKI a következő hónapokban intenzíven dolgozott a külföldi magyar intézetek elvszerű és egységes irányításának megteremtésén. A Berlini Magyar Kultúra Háza kapcsán felmerülő problémák jelentős részét ugyanis – árusító hely és intézet viszonya, intézet működési feltételei, elhelyezése – a szófiai és varsói intézet esetében sem tisztázták.

Demeter Sándor a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat igazgatójával 1969 januárjában folytatott tárgyalásain csak nehezen tudta elfogadtatni saját álláspontját. A vállalat vezetőjével szemben ragaszkodott az intéze-

21 „Az egyszeri berendezési költségekkel kapcsolatban hivatkoznom kell arra, hogy a közelmúltban felépített berlini magyar nagykövetség berendezési költsége 424.000 Ft-ba és 24.300 klíring rubelnek megfelelő DMO-ba került, pedig mintegy 40 000 légköbméter nagyságú épületet kellett bútorokkal, különféle felszerelésekkel stb. berendezni." MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) Réti Károly levele, 1969. november 12.

22 MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.)

23 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése-1003/3-1969. (179. d.)

tek és kereskedelmi részlegek szétválasztásához. Elutasította azt a kérést, hogy az üzlet vezetője automatikusan az intézet igazgatóhelyettese legyen, csupán a vezetői értekezletekre való meghívását garantálta. Vállalta, hogy valamenynyi külföldi magyar kulturális intézetnél megfelelő nagyságú helyiségeket bocsátanak a boltok rendelkezésére. Ugyanakkor magától értetődőnek tartotta, hogy ezekért a vállalatnak a rezsiköltségeken túl bérleti díjat is kell fizetnie. A vállalatnak kellett gondoskodnia a helyiségek berendezéséről, az üzletek fenntartásáról – üzemeltetés, személyzet, hitelek –, de politikai ellenőrzését a külképviselettel együtt a KKI látta el.[24]

A tavasz folyamán a KKI által koordinált intenzív előkészítő és egyeztető munka eredményeként készült el a Berlini Magyar Kultúra Háza beruházási és működési költségeiről szóló előterjesztés, amelyet a Gazdasági Bizottság 1969. június 18-i ülésén tárgyalt.[25] A BMKH alapítását egyrészt azzal indokolták, hogy az NDK már 1960 óta tart fent hasonló intézetet Budapesten, amely igen széles körű tevékenységet fejt ki. A magyar állami és társadalmi szervek közreműködésével csak 1968-ban mintegy száz különböző rendezvényt szervezett, amelyeken több mint 150 ezer látogató vett részt. Másrészt kiemelték, hogy Magyarország gyenge propagandamunkája miatt „hazánk mai viszonyairól az NDK állampolgárok széles körében még ma is gyakran téves nézetek észlelhetők, eszmeileg értékes mai művészeti alkotásaink tőkés országokban esetenként előbb és szélesebb körben válnak ismertté és népszerűvé, mint a baráti NDK-ban".[26] Az indoklás szerint az államközi kulturális együttműkö-

24 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése 1003/I.-9-1969. (179. d.) Demeter Sándor levele Vértes Mártonnak, 1969. január 25.

25 Az előkészítő és egyeztető munka folyamatára vonatkozóan lásd: MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése-sz.n.-Tájékoztató-1968. (179. d.) Forrai György tájékoztatója Rosta Endre részére, 1969. február 3. Az előterjesztés-tervezetből a külügyminisztérium az alábbi kitétel törlését kérte: „Mint ismeretes, a MNK és az NDK kultúrpolitikájában, a kulturális élet irányításában számos eltérő vonás tapasztalható. Az NDK szervek fenntartással fogadják kultúrpolitikánk irányvonalát. […] [K]ultúránkat, ha nem is nyíltan, de revizionista kultúraként emlegetik." MNL OL XIX-J-1-j-NDK 00854-1969. (29.d.) A BMKH létrehozás, 1969. április 29. – május 21. A KKI szerette volna elérni, hogy az intézet igazgatóhelyettese is diplomata státuszt kapjon. Ezt azonban a külügyminisztérium ekkor elutasította. Arra hivatkoztak, hogy az NDK budapesti kulturális intézetében sem így van, továbbá Berlinben már így is túl magas a magyar állampolgárságú diplomáciai státuszt élvezők száma, s baráti országról lévén szó, az intézet igazgatóhelyettese enélkül is „eljuthat mindenüvé". MNL OL XIX-J-1-k-NDK-39341-1969. (39.d.) Hegedűs Gyula levele Forgács Egonnak, 1969. május 5.

26 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építés-szn.-GB-előterjesztés, Előterjesztés, 1969. június 7. (179. d.)

dés ezeknek a hiányosságoknak a megszüntetésére azért sem alkalmas, mert a munkatervek összeállításakor a viszonosság elve és a fogadó fél igényei a mérvadóak. Ezért a hazai érdekeket szolgáló kulturális tevékenység leginkább az intézetekben folytatható, amelyek szerepet játszhatnak a fogadó ország kulturális-tudományos életének sokrétű megismerésében és az együttműködés hatékonyabbá tételében. Ezért a magyar állam a két ország által 1967. július 7-én aláírt Kulturális és Tudományos Együttműködési Egyezmény értelmében „Berlinben – kereskedelmi tevékenységet is folytató – intézetet létesít, amelynek tevékenysége Nyugat-Berlinre is kiterjed".[27]

Az előterjesztés részletesen ismerteti az intézet elhelyezési, tárgyi és személyi feltételeit is. Eszerint a német fél a viszonosság elve alapján Berlin akkor épülő központjában, az ikonikus TV-torony szomszédságában, a Karl-Liebknecht Straße és a Spandauer Straße sarkán épülő modern épületegyüttesben ajánlott fel megfelelő nagyságú, reprezentatív területet, helyiségeket. A három szinten, összességében 2686 m^2 alapterületű épületrész majd 30%-át azonban az üzlet, illetve a MALÉV és IBUSZ irodák foglalták el. Az intézeti tevékenység színteréül egy nagy kiállítóterem, egy 130 fő befogadására alkalmas előadóterem, valamint könyvtár és olvasóterem szolgált, amelyek mellett természetesen irodákat is kialakítottak. Ezenkívül részben az intézeti tevékenységhez, részben a hazai kiküldetésekhez – ösztöndíjasok, művészek zavartalan elszállásolása – kapcsolódóan három lakás bérlését is tervezték. Az előterjesztés az intézet széles körű és sokrétű tevékenységét figyelembe véve 15 személy – 5 fő hazai kiküldött (igazgató, igazgatóhelyettes, politikai munkatárs) és 8–10 fő helyi lakos – alkalmazását tartotta szükségesnek.[28]

A rendelkezésre álló adatok alapján csak tájékoztató jelleggel összeállított költségvetés összesen 6 720 000 Ft egyszeri beruházási költséggel számolt, amiből a legnagyobb tételt az építési költségek és az intézet bebútorozása, felszerelése tette ki. Az évenként ismétlődő fenntartási költségekre 2 200 000 Ft-ot terveztek, aminek a jelentős részét, mintegy 900 000 Ft-ot a bérleti díj képezte. Azt tervezték, hogy kezdeményezik a német félnél a kulturális intézetek bérleti díjának kölcsönös elengedését.[29]

27 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építés-szn.-GB-előterjesztés, (179. d.) Előterjesztés, 1969. június 7.

28 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építés-szn.-GB-előterjesztés, (179. d.) Előterjesztés, 1969. június 7.

29 Az NDK budapesti Kulturális Centrumának éves bérleti díja évi 540 000 Ft volt. MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építés-szn.-GB-előterjesztés, (179. d.) Előterjesztés, 1969. június 7.

A Gazdasági Bizottság ellenvetés nélkül hozzájárult a Berlini Magyar Kultúra Háza létesítéséhez, továbbá fölhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a szükséges összegek folyósításáról gondoskodjék, „minden tekintetben törekedve a viszonosság elvének érvényesítésére".[30]

A német–magyar együttműködés nehézségei

Mind az intézet elhelyezése, mind a kulturális intézetek működésére vonatkozó egyezmény tekintetében a német partnerrel is – a hazai döntéshozatali mechanizmushoz hasonló – hosszú, körülményes és feszültségekkel terhelt tárgyalássorozat bontakozott ki.

Demeter Sándor a hazai egyeztetésekkel párhuzamosan 1968 őszétől rendszeresen tárgyalásokat folytatott Berlinben. Az előzetes megállapodást – tervek, építési és beruházási költségek, helyiségekkel kapcsolatos igények, átadás időpontja – 1969 januárjában, az államközi kulturális munkatervek tárgyalásakor rögzítették. Bár a német fél a megállapodás értelmében rövid időn belül megküldte az építkezés részletes költségvetését, az jelentősen eltért a korábban közöltektől, és folyamatosan lebegtette az épület átadásának időpontját is.[31] Ezért a magyar fél írásbeli szerződéskötést sürgetett. A KKI és a Berlini Magisztrátus 1969 augusztusában írta alá a beruházásra vonatkozó megállapodást, ami azonban sok tekintetben csak írott malaszt maradt. A beruházó a személyes egyeztetést elhárította, a KKI vagy a nagykövetség írásos megkereséseire hónapokig nem válaszolt.[32] A Berlini Magisztrátus, ha egyáltalán válaszra méltatta magyar tárgyaló partnerét, az építőipar szűkös kapacitásaira – anyag és munkaerő hiányára –, valamint az NSZEP KB határozataira hivatkozott. Ez utóbbi ugyanis a német társadalom egyre növekvő elégedetlensége miatt 1970.

Az épületben elhelyezendő üzlet, IBUSZ, illetve MALÉV iroda beruházási költségét 1 180 000 Ft-ban adták meg.

30 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése-1003/1969. (179. d.) A GB. 10.141. sz. határozata, 1969. június 18.

31 A beruházás költségeit 1968 őszén 1 millió márkában adták meg, néhány hónappal később ez az összeg 1,5 millió márkát tett ki. A magyar fél 1970. augusztus 20-án akarta megnyitni az intézetet, amire a német fél ígéretet tett, de garanciát nem vállalt. MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1032. (176. d.) Feljegyzés, 1971. június 22.

32 Miután a német fél a szerződésben vállalt kötelezettségeinek nem tett eleget, Rosta Endre, a KKI elnöke 1971. március végén Aczél György közbenjárását kérte. MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1032-Aczél-1971. (176. d.) Rosta Endre levele, 1971. március 31.

decemberi ülésén a lakásépítések prioritásáról, illetve a más jellegű beruházások különböző mértékű elhalasztásáról döntött.[33]

A német fél eljárása teljességgel ellehetetlenítette az intézet megnyitásával kapcsolatos egyéb feladatok – bútor legyártatása, kiszállítása, beépítése, személyi feltételek biztosítása – tervezhetőségét is. A KKI abban bízva, hogy a leendő munkatársak állandó berlini jelenléte, illetve a munka megkezdése kimozdíthatja a holtpontról az intézet megnyitásának ügyét, 1970 januárjában kihelyezték Berlinbe Hegedűs Gyula igazgatót.[34] Majd egy évvel később – „az intézeti kapcsolatok kiszélesítése és a vidéki munka megkezdése érdekében" – Kalász Mártont[35] is az NDK fővárosába küldték. „Általában sokak számára nem tűnt természetesnek, hogy ebbe az induló intézménybe engem, legfiatalabbnak, munkatársnak kineveztek – s szinte kerülő úton, de hamarosan azt is megtudtam, hogy berlini nagykövetünk, amikor értesült, hogy a KKI egy fiatal költőt szán erre a munkára, hevesen, majd dühödten tiltakozott […], érve következetesen úgy hangzott, az írók csinálták '56-ot, s csak lejáratják a nagy Szovjetunió eredményeit. […] Amire nagykövetünk nem gondolt, Rosta Endre esztendőket töltött börtönben, barátjával, s munkájában nyilvánvalóan támaszával, Aczél Györggyel egy cellában."[36]

A nagykövetség épületében kapott irodahelyiség lett a megkezdett intézeti munka első bázisa, majd a Spandauer Straße két kis lakásába költöztek be.[37]

Az intézet elhelyezésével, illetve az építkezéssel kapcsolatos nézeteltérések, konfliktusok mindvégig megmaradtak. Nagy István, a KKI főosztályvezető-helyettese, valamint Németh István belsőépítész 1972 első felében több alkalommal is Berlinbe utazott, hogy az építkezést ellenőrizzék. Állandó vitákat és a magyar fél elégedetlenségét váltotta ki, hogy a német fél az eredeti tervektől számos ponton eltért. Így például arra hivatkozva, hogy nincs elég hely, amit a magyar szakemberek cáfoltak, csak a 35 mm-es vetítőgépnek vágtak nyílást. A 16 mm-es filmek vetítése feltételének megteremtéséért külön harcot kellett vívni. A könyvtárnak helyet adó teremben az oszlopokat a tervezettnél 20 cm-rel beljebb helyezték el, ami egyrészt megakadályozta a hely optimális kihasz-

33 A német fél 1971 késő tavaszán az épület átadását 1972 őszére ígérte, ami a hatodik terminus volt részükről. MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1032. (176. d.) Feljegyzés, 1971. június 22.

34 MNL OL XIX-A-33-a- Személyzeti-Hegedűs Gyula-1969-1970. (1315. d.)

35 MNL OL XIX-A-33-a-1010/1971. (176. d.) Kalász Márton kiküldetése 1974. július 31-én járt le. – MNL OL XIX-A-33-a 1103/F/39-1974. (1315. d.)

36 Kalász: *Berlin – zárt övezet*, 105–106.

37 Kalász: *Berlin – zárt övezet*, 116.

nálását, másrészt a már legyártatott polcokat sem lehetett felhasználni. Kifogásolta a magyar fél azt is, hogy az elektromos hálózat kialakításánál igénytelen műszaki megoldásokat alkalmaztak, a falakat egyszerűen csak meszelték, és elhagyták az eredetileg tervezett faburkolatot és tapétát. A magyar tárgyalók arról panaszkodtak, hogy a német fél a megbeszélt időpontban nem vagy késve jelent meg. A beruházó által delegált személyek nem rendelkeztek a döntésekhez szükséges kompetenciákkal, és a megbeszélésekről készített jegyzőkönyveket rendre nem voltak hajlandók aláírni.[38]

Végül Demeter Sándor 1972. novemberi NDK-beli látogatása alkalmával Horst Anspachhal, a Népek Barátsága Liga *(Liga für Volksfreundschaft)* főtitkárával folytatott nem hivatalos tárgyalásain az intézet 1973. január 25-i megnyitásában egyezett meg.

Az ugyancsak ezekben a napokban az építkezést ellenőrző Borsányi Pál azonban még mindig számos hiányosságot tapasztalt, és hosszan sorolta az általában gyenge minőségű kivitelezési munka hibáit.[39] Különösen nehezményezte, hogy a beruházó által menet közben végrehajtott változtatások egy részét nemcsak a magyar féllel nem egyeztették, de azokat a dokumentáción sem vezették át. Ami az épület későbbi üzemeltetése során nehézséget jelent, s nem teszi lehetővé a megfelelő elszámolás elkészítését sem.[40]

A Berlini Magyar Kultúra Háza műszaki átadásán 1972. december 17–22. között a KKI részéről Papp György vett részt, de az eljárásba szakértőként a *Bauakademie* egy építészét és egy jogászát is bevonták. A német építtető képviselője csak több napos késéssel jelent meg, így az átadás-átvételt nem tudták befejezni. Hegedűs Gyula igazgató azzal az instrukcióval kapott széles körű

38 Ezekben a hónapokban újították fel a varsói és a szófiai magyar kulturális intézetet is. A BMKH-hoz hasonló nehézségek merültek fel Szófiában is. Nem „volt rendszeres helyszíni műszaki ellenőrzés, művezetés magyar részről, és nem volt meg a rendszeres kapcsolat az építtető bolgár kulturális kapcsolatok bizottsága és a KKI között. Levélben, telexen, telefonon kapott kérdésekre, a tényleges helyzettel már nem egyező tervrajzok alapján kellett a fenti módon döntést eszközölni. Ez a magyarázata annak is, hogy a magyar szakmunkások részére kért és engedélyezett időt állandóan hosszabbítani kellett." MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-Nagy Miklós-1972.sz.n. (42. d.) Tájékoztató, 1972. június 24. Az építkezéssel kapcsolatos ügyekre vonatkozóan lásd még: MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1406 (176. d.) Kovács Imre nagykövet és Rosta Endre levélváltás, 1971. október 20. és XIX-A-83-a-I.-1444 (106. d.) Útijelentés, 1972. május 15.

39 MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-Nagy-Miklós (42. d.) Útijelentés, 1972. november 15.

40 MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-Nagy-Miklós (42. d.) Útijelentés, 1972. november 15.

felhatalmazást az átadási eljárás befejezésére és a hiányzó berendezések beszerzésére, hogy „a Ház megnyitása tovább nem csúszhat".[41]

Nem volt zökkenőmentes a két kulturális intézet működésére vonatkozó egyezmény megkötése sem. A magyar kormány 1969. június 24-én – a Gazdasági Bizottságnak a BMKH megalapítására vonatkozó döntését követően – Bognár Józsefet, a KKI elnökét bízta meg a tárgyalások vezetésével, illetve felhatalmazta az egyezmény aláírására.[42] A magyar fél 1969 októberében adta át első egyezménytervezetét partnerének, amelyet a tervezetek számos cseréje követett, de érdemi tárgyalásokat egészen 1972 őszéig nem folytattak.[43] Ez nagyrészt a magyar partner hibája volt, mert a KKI nem tudott megegyezni a Kultúra Külkereskedelmi Vállalattal az üzleti tevékenységgel kapcsolatos kérdésekben. Ezért azt javasolta német partnerének, hogy a kereskedelmi tevékenység szabályozását az intézetek működését biztosító egyezménytől elkülönítve tárgyalják. Ezt a javaslatot azonban a német fél nem tudta elfogadni. Sőt az utolsó pillanatig amellett érvelt, hogy az üzleti tevékenység szabályozása az egyezmény részeként jelenjen meg, s ne csak ennek mellékletét képezze. A magyar külügyminisztérium is azon az álláspontón volt, hogy az intézetek működésére vonatkozó egyezmény és a kereskedelmi tevékenység egyidejű rendezése szükséges, anélkül a BMKH megnyitását nem támogatja.[44]

A szerződő feleknek intenzív tárgyalássorozat eredményeként gyakorlatilag 1972. november végére sikerült megegyezniük a közös szövegben. A legtöbb vitát a kereskedelmi tevékenységgel összefüggő kérdések váltották ki. Végül a német partner elfogadta azt a magyar álláspontot, hogy az egyezménybe a kereskedelmi tevékenységnek csak az elvi kérdései kerüljenek be, a tevékenység részletszabályait – árurendelés, adózási kötelezettség, vámtarifák,

41 MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-Nagy-Miklós (42. d.) Útijelentés, 1972. december 30. Az épület átadásával kapcsolatos javítások, a bútorzat beszerelése az utolsó pillanatig tartott. A könyvtár és az üzlet nem készült el. MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-Nagy-Miklós-3-sz.n.-1972. (42. d.) Papp György emlékeztetője, 1973. január 5. Az átadási eljárás befejezése, illetve a végső elszámolás elkészítése még több mint fél évig tartott. Erre vonatkozóan lásd: CH iktatatlan iratai, Hegedűs Gyula emlékeztetője, 1973. augusztus 3.

42 MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése-sz.n.-1969. Előterjesztés, 1969. d. n.

43 A magyar fél 1969 októberében, 1972 januárjában és októberében, míg a német partner 1970 és 1972 júniusában reagált a javaslatokra. MNL OL XIX-J-1-j-NDK -108-71 (00688/25) – 1972. (76. d.) Kovács Imre nagykövet levele, 1972. október 30.

44 Horst Anspach, a Népek Barátsága Liga főtitkára 1972 késő őszén Hegedűs Gyulának úgy nyilatkozott, hogy „a nyitást inkább az egyezmény hiánya s nem az építkezés elhúzódása miatt kell majd valószínű elhalasztani". MNL OL XIX-J-1-j-NDK -108-71 (00688/25) – 1972. (76. d.) Kovács Imre nagykövet levele, 1972. október 30.

árrés alkalmazása – a melléklet tartalmazza. A magyar fél azzal érvelt, hogy a pénzügyi, kereskedelmi környezet gyorsabban változik, mint a politikai, így ha a későbbiekben bármilyen módosítást akarnak eszközölni, nem az egész egyezményt, csupán annak mellékletét kell újratárgyalniuk. A német fél végül hozzájárult ahhoz is – ami nagy sikernek számított –, hogy az üzletek kereskedelmi tevékenységénél ne alkalmazzák a viszonosság elvét, azaz az áruforgalom nagyságát a kereslet–kínálat határozhatta meg.[45]

A megállapodást 1972. december 21-én Budapesten írták alá. Rosta Endre a dokumentumot még azon a napon megküldte Nagy Miklósnak, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya vezetőjének. Különösen jelentős eredménynek tartotta, hogy a kulturális termékek forgalmában a viszonosság elvét sikerült mellőzni. Azaz „megszűnik a kontingens és a kulturális intézet üzletei lényegében a hazai külkereskedelmi vállalatok fiókjaiként működnek".[46] Levelében azt hangsúlyozta, hogy a továbbiakban ezt a megállapodást tekintik modellnek a többi európai szocialista országgal folytatott tárgyalásokon.

Elhárult tehát minden jogi akadály a Berlini Magyar Kultúra Háza ünnepélyes megnyitása elől. Kovács Imre nagykövet az ezekben a hónapokban átadott Lengyel Intézet mintájára magas rangú állami és pártvezetők jelenlétére számított, de egyéb elfoglaltságára hivatkozva sem Ajtai Miklós, sem Kállai Gyula, sem Aczél György nem utazott ki. Az 1973. január 25-én 11 órakor megtartott ünnepélyes átadáson Kovács Imre nagykövet üdvözlő szavait követően Rosta Endre, a magyar küldöttség vezetője és Paul Wandel, a Népek Barátsága Ligájának elnöke tartott beszédet. A meghívásnak mintegy 140–150 személy tett eleget, akik az NDK magas rangú állami, párt- és társadalmi szervezeteinek vezetői közül kerültek ki. Az ünnepélyes megnyitón Klaus Gysi német kulturális miniszter, Oskar Fischer külügyminiszter-helyettes és Jefremow szovjet nagykövet mellett megjelentek a szocialista és más országok misszióvezetői,

45 MNL OL XIX-A-33-b-008/2-1972. TÜK (120. d.) Geréb Sándorné följegyzése, 1972. december 14. Az aláírás előtti napokban az NDK kérésére a dokumentum XIV. cikkelye „A Megállapodás a Szerződő Felek egyetértésével módosítható vagy kiegészíthető" szövegrésszel bővült. Míg a magyar fél „a szocialista eszmék terjesztését elősegítsék és hatékonyan harcoljanak az ellenséges nézetek ellen" szövegrésznek a preambulumból való törlését kérte. MNL OL XIX-A-33-b-008/2-1972. TÜK (120. d.) Forrai György följegyzése, 1972. december 13.

46 MNL OL XIX-A-33-b-008/2-1972. TÜK (120. d.) Rosta Endre levele, 1972. december 21. A megállapodás teljes szövegét lásd a XIX-J-1-j-NDK-108-78 (00687)–1972. (76. d.) jelzet alatt.

diplomáciai testületeinek tagjai, valamint az éppen Berlinben tartózkodó Gosztonyi János művelődési miniszterhelyettes is. A megnyitó – a nagykövet értékelése szerint – jól sikerült. Nagy sikert aratott Tokody Ilona és a Musica Viva együttes, akik Farkas Ferenc-, Beethoven- és Prokovjev-darabokat adtak elő. S tetszett a megjelenteknek Gádor Endre keramikusművész kiállítása is. Az üzletet azonban nem sikerült megnyitni, mert a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat nem gondoskodott időben sem a személyzet, sem az áru kiküldéséről.[47]

A fentiek alapján megállapítható, hogy a tárgyalt időszakban az NDK–magyar kétoldalú kulturális kapcsolatokat több tényező befolyásolta, amelyek súlya azonban időről időre változott. Az alapvető meghatározottságot természetesen az azonos politikai tömbhöz tartozás és a Szovjetunió elvárásainak való megfelelés kényszere jelentette. Ebből fakadóan a kétoldalú kapcsolatokban felvetődő témákat, illetve viszonyulásokat nem az adott országok valós igényei, hanem a két politikai tömb szembenállásából fakadó aktuális feladatok határozták meg. Jól mutatja ezt a szocialista országok kulturális kapcsolataiban az 1960-as évek közepétől megfigyelhető nyitási folyamat, amelyet alapvetően az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió harcában bekövetkezett stratégiaváltás befolyásolt. Mindvégig megfigyelhető a doktrinerebb kül- és belpolitikát folytató keletnémet pártvezetésnek a szűkre szabott mozgásteret jobban kihasználó, bizonyos időszakokban a határokat feszegető magyar pártvezetéssel szembeni bizalmatlansága. Ugyanakkor kétoldalú kulturális kapcsolataiban is a német nemzet kizárólagos képviseletére törekedett, ezért pragmatikusan élt minden olyan lehetőséggel – így a kulturális intézetek alapításával –, amely céljai eléréséhez közelebb vihette. Míg a magyar fél – hosszas belső konfliktusokat követően – több mint egy évtizeddel később élt ezzel a lehetőséggel.

47 A megnyitón megjelent az éppen akkor Berlinben tárgyaló Gosztonyi János művelődési miniszterhelyettes is. MNL OL XIX-J-1-j-NDK-108-78 (00858/1)-1973. (83. d.) Kovács Imre beszámolója, 1973. január 30. Az ünnepélyes megnyitóra meghívottak listáját lásd: Collegium Hungaricum iktatatlan iratai, a BMKH megnyitása, 1973. január 23.

Bibliográfia

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
Kulturális Kapcsolatok Intézete. Általános iratok 1958-1980. (XIX-A-33-a)
Kulturális Kapcsolatok Intézete. TÜK iratok 1958-1980. (XIX-A-33-b)
Külügyminisztérium. TÜK iratok, NDK 1945-1964. (XIX-J-1-j-NDK)
Külügyminisztérium. Általános iratok, NDK 1945–1995. (XIX-J-1-k-NDK)
Magyar Dolgozók Pártja. Központi Szervei, Titkárság iratai 1948-1956. (276.f. 54.cs.)
Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya (1945-1949) (XIX-I-1-e)
Politisches Archiv des Auswärtiges Amts [Német Külügyi Levéltár] (PA AA)
Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten [A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériumának iratai] (MfAA)

Szakirodalom

Josephine Events: *Die Imagepflege der Kultur- und Informationszentren der DDR im Ausland bis zur internationalen Anerkennung*. 1972/73. https://www.bpb.de/themen/deutschlandarchiv/203946/die-imagepflege-der-kultur-und-informationszentren-der-ddr-im-ausland-bis-zur-internationalen-anerkennung-1972-73/ (Utolsó letöltés: 2025. január 26.)
Kalász Márton: *Berlin – zárt övezet. Emlékezések*. Budapest: Holnap, 2010.
Schmidt-Schweizer, Andreas: *Die Kulturbeziehungen zwischen der Volksrepublik Ungarn und den beiden deutschen Staaten.* / *A Magyar Népköztársaság és a két német állam közti kulturális kapcsolatok, 1949–1989/90.* Ahrensburg: Tredition, 2022.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott
www.szaktars.hu
adatbázisban



Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó a Kronosz Kiadó ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák: Innovariant Nyomda, Algyő

www.kronoszkiado.hu